

УДК 371.671:811.161.2

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ЗАКЛАДАХ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1956-1959 РОКИ)

Султанова Н.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті автором представлено ретроспективний аналіз системи виховання дітей в закладах шкільної освіти у 50-ті роки ХХ століття в Україні. Розглянуто основні завдання виховання дітей в країні, мету, результат та засоби його досягнення. Обґрунтовано методологічне підґрунтя, на якому будується соціально-виховна робота з дітьми, які зростають поза родиною та навчаються і виховуються в школах-інтернатах. Розкрито особливості практичного втілення ключових аспектів суспільного виховання дітей в Українській РСР. Проаналізовано організаційно-методологічні умови, що сприяли ефективності використання педагогічних технологій соціального виховання дітей в історії української педагогічної думки.

Ключові слова: виховання, школа, методи виховання, суспільний характер виховання, школи-інтернати, діти.

Постановка проблеми. Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками тих реформаційних процесів, що сьогодні відбуваються у вкрай важливих галузях суспільного життя. В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави [6, с. 1]. Імплементация сьогодні реформи шкільної освіти та, головним чином, поступова оптимізація функціонування закладів інтернатного типу в країні, уможливується шляхом розробки та практичного обґрунтування нових варіантів змісту дидактики, виокремлення та застосування ефективних набутоків з досвіду виховання дітей у вітчизняних закладах шкільної освіти. Отже, нині вкрай актуальними стають пошуки нових підходів та засобів виховання молодого покоління, сповненого почуттям гідності, патріотизму як базової якості особистості. Звернення до ретроспективного аналізу системи виховання дітей у вітчизняних закладах освіти кінця 50-х рр. ХХ століття сприятиме виокремленню та імплементации у площину сучасних педагогічних технологій доцільних методів та шляхів виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-педагогічні реалії засвідчують, що наприкінці ХХ століття вітчизняні вчені значно активізували наукові пошуки у галузі виховання підростаючого покоління. Осмисленню досвіду діяльності інтернатних закладів освіти в Україні на початку їхнього існування, розгляду проблем навчання, виховання, трудової підготовки, організації дозвілля та побуту дітей присвячено фундаментальні праці А. Бондаря, В. Вугрича, Ю. Грицяя, Б. Кобзаря, А. Макаренка, Б. Мельничка, Є. Постоюйтова, В. Слюсаренка та ін.

Розробкою ідей соціального виховання дітей свого часу займалися такі дослідники та громадські й політичні діячі системи освіти як С. Ананьїн, П. Блонський, Г. Гринько, М. Грищенко, М. Гриценко, В. Дурдуківський, В. Дюшен, В. Зінківський, О. Залужний, О. Музичеко, А. Макаренко, Я. Мамонтов, О. Попов, Я. Ряпко,

С. Русова, М. Скрипник, К. Ушинський, Я. Чепіга, С. Шацький, Е. Яновська та ін. Окремий науковий інтерес для нашого дослідження становлять монографії В. Покася, С. Свириденко, дисертаційні дослідження та наукові праці Л. Канішевської, О. Кузьміної, А. Наточого, Ж. Петровича та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зростаюча кількість наукових праць сьогодні, присвячених різним аспектам організації шкільної освіти вихованців інтернатних установ, реформуванню останніх та оптимізації, у зв'язку із цим, діяльності органів освіти та соціальних служб щодо соціально-педагогічного супроводу та патронажу, доводить, що проблематика виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування актуалізує потребу критичного переосмислення історичних витоків виховання дітей. Це уможливило прогностичне значення ретроспективного аналізу основних його концептуальних положень, адже, виявлення спадкоємності ідей, що стосуються позитивних сторін виховання у шкільних закладах дітей, надасть змогу визначенню орієнтирів його запровадження в умовах реформування освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення ретроспективного аналізу змісту та методів виховання дітей у системі вітчизняної шкільної освіти протягом другої половини 50-х рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Система виховання підростаючого покоління в УРСР у 50-ті рр. ХХ століття характеризувалася стійкими тенденціями до взаємозв'язку із виробничими відносинами, які простежувалися у всіх сферах економічних формацій країни, особливо, в умовах соціалістичного характеру виробництва. Виховання дітей вважалося справою суспільства і не розглядалося поза виробничих відносин та організацій, адже, спроби відірвати його деякими інноваторами сприймалися як прояви ідеалізму в педагогічній науці. «Тільки розгляд комуністичного виховання у зв'язку із соціалістичним засобом виховання забезпечить створення істинної науки педагогіки» [11, с. 2-3].

Отже, основною закономірністю виховання дітей у Радянському Союзі, з точки зору означених поглядів, було виховання нового покоління людей як свідомих й активних будівників комунізму та захисників батьківщини. Участь вихован-

ців у розбудові комунізму розглядалася в якості виробничої сили і означала для його будівників безпосереднє задіяння у виробництві для країни і суспільства матеріальних благ. У цьому виявлялась сутність та весь зміст і мета виховання дітей.

У зв'язку із цим, ключовими задачами виховання підростаючого покоління стають розвиток необхідних для досягнення його мети навичок, вмінь, формування на базі знань з основ наук комуністичних переконань та науково-матеріалістичного світогляду. Останнє передбачало боротьбу із світоглядом релігійним, ідеалістичним, і саме на ній зосереджували увагу педагогічні фахівці навчально-виховних установ.

Вирішення проблеми виховання нового покоління та включення його у процес виробництва в якості виробничої сили передбачалося шляхом забезпечення професійної освіти та поглиблення політехнічного навчання.

Не залишались осторонь у виховному процесі ще й такі його складові як фізичне та моральне виховання. Адже, як для активної участі у розбудові соціалізму, так й для захисту вітчизни необхідні фізично здорові, сильні і витривалі молоді люди. Тому великого значення в країні приділяється фізичному вихованню дітей з самого раннього дитинства. Вивчаючи основи знань з вікової анатомії, фізіології, фахівці шкіл присвячують чимало зусиль фізичному розвитку дітей.

Щодо морального виховання дітей, слід зауважити знову ж таки на його доцільності у зв'язку із соціалістичними виробничими відносинами, які у 50-60-х рр. породжують вищу форму моралі, а саме комуністичну мораль. «У класовому суспільстві моральні погляди пануючого класу визначаються пануючими і правильними, а тому й обов'язковими для всіх інших класів, погляди яких вважалися аморальними» [11, с. 6]. Ключовим критерієм комуністичної моралі, яку зрощували у дітей, було ставлення людини до побудови комунізму. Норми такої моралі регулювали виробничі відносини у дорослих, породжували ідеологічне підґрунтя у дітей. «Комуністично моральним ми вважаємо таку поведінку, таку діяльність, яка всіляко сприяє перемозі комунізму; всяку діяльність, всяку поведінку, які запобігають успіху у боротьбі за комунізм, ми вважаємо аморальними» [12, с. 82].

Радянська школа своєю задачею ставила з перших днів шкільного життя виховання товариства, дружби та, головне, колективізму. Адже пануючий спосіб соціалістичного виробництва в УРСР характеризувався чітко вираженим колективізмом. Це тому, що для буржуазного способу виробництва, який критикувався та вважався неприйнятним, трудова солідарність робочих була крайнє ворожим фактором, що цементував її для загальної класової боротьби. Отже, за час перебування дітей у навчально-виховних закладах педагогічні будівники комунізму вважали за свій обов'язок підготувати їх до суспільно-корисної роботи після закінчення шкіл.

Організація колективної праці під час навчання дітей передбачалася шляхом суворого дотримання правил внутрішнього розпорядку як школи, так й поведінки у ній самих вихованців.

Разом із вище переліченими задачами виховання молодого покоління у радянській шко-

лі було й естетичне виховання, яке передбачало «розвиток у вихованців здатності розуміти, сприймати і відчувати прекрасне у природі, суспільному житті, мистецтві, а також у розвитку творчих здібностей в міру своїх сил» [11, с. 37]. Педагогічний колектив шкіл бачив вирішення проблеми естетичного виховання у тісному взаємозв'язку з вихованням культурності підлітків, юнаків та дівчат. А саме, виховання вимогливого ставлення до свого зовнішнього вигляду, яке виявлялося в охайності й чистоті одягу, розвитку культури поведінки у суспільних містах, прояви вихованості під час звернень до дорослих та взаємного спілкування з ровесниками.

Необхідно зауважити, що виховання підростаючого покоління та підготовка його до життя було, в основному, справою і турботою суспільства.

У «розв'язанні на більш високому рівні завдань підготовки всебічно розвинутих, освічених будівників комунізму» [7, арк. 3] мали бути максимально задіяні навчально-виховні заклади нового типу. Реалізуючи рішення XX з'їзду партії, Рада Міністрів СРСР і ЦК КПРС 29 червня 1956 року прийняли Постанову від 29 червня 1956 р. «Про організацію шкіл-інтернатів». Концептуальні положення даного рішення, що прозвучали у звітній доповіді Першого секретаря ЦК КПС С. М. Хрущова підкреслювали необхідність виховання дітей «незмінно краще і досконаліше...», отже необхідно «формувати не кастовий шар аристократії, глибоко ворожий народові, а будівників нового суспільства, людей великої душі і високих ідеалів, беззавітного служіння своєму народові в авангарді всього людства» [12, с. 83].

Відповідно до перебудови системи освіти у кінці 50-х рр., школи-інтернати організовували залежно від місцевих умов як у складі перших-восьмих, так і в складі перших-одинадцятих класів, які повинні були працювати навчальними планами та програмами восьмирічної і середньої трудової політехнічної школи з виробничим навчанням [7, с. 18].

Виховна робота в школах-інтернатах була спрямована на піднесення ідейно-політичного рівня, атеїстичного, естетичного, трудового виховання та суспільно-корисної праці.

Так, завідуючий обласним відділом народної освіти на сесії обласної Ради депутатів трудящихся звітувався «Про стан навчально-виховної роботи в школах у 1956-1957 н. р.»: «...Вся наша громадськість виявляє великий інтерес до створення в нашій країні перших загальноосвітніх учбових закладів нового типу – шкіл-інтернатів» [2]. Вся виховна робота в школах-інтернатах, як зазначалося у звітних документах відділів народної освіти Української РСР, була спрямована на піднесення успішності, поглиблення знань учнів та зв'язок теоретичних положень з практичним життям, а звідси особливої уваги надавалося прищепленню учням трудових навичок, навичок свідомої дисципліни, культурної поведінки, почуття відповідальності за свої дії, дружби та товаришування, колективізму та ін. [3].

Для навчання та ідеологічного виховання дітей в інтернатних створювалися найсприятливіші умови. З метою забезпечення відповідної навчально-матеріальної бази для шкіл-інтернатів в різних областях України використовувалися

бюджетні асигнування, відрахування від колгоспів, радгоспів, промислових підприємств та надходження від шкільних підсобних господарств та навчально-виробничих майстерень при школах-інтернатах [13]. Контролем за реалізацією як ключових завдань щодо виховання дітей, так й розтратою бюджетних асигнувань займалися обласні відділи народної освіти при школах-інтернатах, що були створені у 1956 році. Так, за результатами перевірки роботи інтернатних закладів освіти в Українській РСР за перший рік свого функціонування цими відділами було резюмовано низка недоліків, особливо стосовно виховної роботи: «учителі не завжди вміло проводять виховну роботу на уроках, окремі з них справу виховання перекладають на класного керівника, штучно відриваючи навчання від виховання. Іноді глибока ідейно-виховна робота з учнями на уроках підмінюється загальними фразами, ... недооцінюється роль фізичної праці у вихованні, мало залучаються учні до самообслуговування, незадовільно організовується суспільно корисна праця» [5, арк. 12].

Проте, з часу створення шкіл-інтернатів в Україні, у 1956 р., та протягом ще тривало часу їхнього функціонування вони залишалися осередком суспільного виховання дітей, провідними навчально-виховними закладами реалізації ключової для держави функції виховання підростаючого покоління, вироблення у них усвідомленої громадянської позиції, готовності до суспільного та відповідальності за долю країни [13].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати ретроспективного аналізу змісту та методів виховання дітей у системі вітчизняної шкільної освіти протягом другої половини 50-х рр. XX століття, можна зробити висновки про існування у цей час чіткого бачення, по-перше, мети і результатів виховання дітей, по-друге, засобів їх досягнення. Система виховання підростаючого покоління в УРСР характеризувалася стійкими тенденціями до взаємозв'язку із виробничими відносинами. Її зміст був підкорений головній меті – вихованню нового прощарку людей, свідомих й активних будівників комунізму. Ключові напрямки суспільного виховання дітей, атеїстичний, естетичний, трудовий, моральний, фізичний, мали сприяти піднесенню ідейно-політичного рівня, формування комуністичних переконань та науково-матеріалістичного світогляду підростаючого покоління.

Констатуємо вагомими похибками та помилками в означеній системі виховання, вважаємо цей історичний досвід підґрунтям для національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Українській державі сьогодні. У разі його критичного переосмислення відкриваються можливості виокремлення та імплементації у площину сучасних педагогічних технологій доцільних методів та засобів національно-патріотичного виховання дітей.

Вважаємо за доцільне подальші наукові розвідки у галузі історико-педагогічних досліджень проблематики виховання дітей в інтернатних закладах освіти в Україні.

Список літератури:

1. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917-1967) / А. Д. Бондар. – К.: вид-во Київського унів-ту: 1968. – 223 с.
2. Доповідь завідувачого обласним відділом народної освіти на сесії обласної Ради депутатів трудящихся звітувавсья «Про стан навчально-виховної роботи в школах у 1956-1957 н. р. // ДАМО. – Ф. 2817. – Оп. 2. – Спр. 19. – 36 арк.
3. Листування з Міністерством освіти УРСР про порядок проведення випускних і перевідних екзаменів в школах, про поліпшення політехнічного навчання учнів та інших питань, 1959 р. // ДАМО. – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 55. – 227 арк.
4. Накази по міністерству освіти УРСР, 1957 р. // ДАМО. – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 29. – 147 арк.
5. Наказ Міністерства освіти УРСР № 353 від 28 серпня 1957 року «Про підсумки роботи шкіл Української РСР за 1956-1957 н. р. і завдання шкіл на 1957-1958 н. р.» // Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. Р 2817. – Оп. – 2. – Спр. 29 (Накази по Міністерству освіти УРСР 2 липня 1957 – 31 грудня 1957). – 32 арк.
6. Наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068-> (дата звернення: 8.12.2017).
7. Постанова Центрального Комітету КН України і Ради Міністрів Української РСР від 29 червня 1956 року «Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР» // Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 9. – 3 арк.
8. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні / Тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР. – 1958. – 37 с.
9. Річний звіт Міністерства освіти УРСР про роботу шкіл та органів народної освіти УРСР за 1956-57 н. р. // ЦДАВО України (Центр. Держ. Архів вищ. Органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2130. 146 арк.
10. Сборник выступлений, документов и материалов цикла «КПСС в стенограммах, документах и материалах». – М.: Госполитиздат, 1956 – 640 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/1119143/> (дата звернення: 10.12.2017).
11. Смирнов М. Т. Сущность воспитания: цель и задачи воспитания подрастающих поколений в Советском Союзе / М. Т. Смирнов; под ред. Н. А. Константинова. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1956. – 39 с.
12. Стенографический отчет XX-го съезда КПСС (14-25 февраля 1956 года): Том 1. URL: http://publib.ru/ARCHIVES/K/KPSS/_KPSS.html#020 (дата звернення: 12.12.2017).
13. Султанова Н. В. Школи-інтернати як осередок соціального виховання дітей в Україні (50-60-ті рр. XX ст.) // Н. В. Султанова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / Редкол.: С. М. Ніколаєнко (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 267. – С. 188-195.

Султанова Н.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ И МЕТОДОВ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ (1956-1959 ГОДА)

Аннотация

В статье автором представлен ретроспективный анализ системы воспитания детей в учреждениях школьного образования в 50-е годы XX века в Украине. Рассмотрены основные задачи воспитания детей, цель, результат и средства его достижения в стране. Обоснованы методологические концепты социально-воспитательной работы с детьми, которые растут вне семьи, учатся и воспитываются в школах-интернатах. Раскрыты особенности практического воплощения ключевых аспектов общественного воспитания детей в Украинской ССР. Автором также проанализированы организационно-методологические условия, способствовавшие эффективности использования педагогических технологий социального воспитания детей в истории украинской педагогической мысли.

Ключевые слова: воспитание, школа, методы воспитания, общественный характер воспитания, школы-интернаты, дети.

Sultanova N.V.

V.O. Sukhomlynsky National University of Mykolayiv

ANALYSIS OF CONTENT AND METHODS OF EDUCATION OF CHILDREN IN ESTABLISHMENTS OF SCHOOL EDUCATION IN UKRAINE (1956-1959)

Summary

In the article the author presents a retrospective analysis of the system of education of children in schools in the 50-ies of the 20th century in Ukraine. The main tasks of the education, the goal, the result and the means of achieving it in the country are considered. The methodological basis, on which the social and educational work with children growing up outside the family, is grounded. The author considers various kinds of education of children, as moral, aesthetic, physical, labor, social and others. The peculiarities of the boarding schools' work as a center of children's social education are highlighted. The preconditions of the creation of new types of educational institutions, as well as organizational and methodological conditions for effective usage of pedagogical technologies and methods of educational work in them, are revealed and analyzed.

Keywords: education, school, methods of education, social character of education, boarding schools, children.